

AJUNTAMENT DE RIBA-ROJA DEL TÚRIA

LA BARONIA DE RIBA-ROJA
Els comtes de Revillagigedo (1759-1897)

SERIE RIBA-ROJA, MOLT PROP - 1

El 13 se setembre de 2013 és una data important per a Riba-roja del Túria.

Després d'alguns anys de restauració del nostre Castell, fent un gran esforç econòmic, inaugurem un dels edificis més emblemàtics del municipi.

Un lloc volgut per tots s'ha pogut alçar, quasi de nou, conservant els seus fonaments i reforçant els seus poders a partir de les troballes arqueològiques i de la cuidada rehabilitació.

La importància és pel fet d'haver aconseguit l'objectiu, per poder-lo posar en valor i pel personatge que va presidir la inauguració: l'excel·lentíssim senyor comte de Güemes, hereu dels REVILLA-GIGEDO.

Una ocasió històrica per que ens plantejem que Riba-roja del Túria té valors suficients per a sentir-se important. Sols fa falta que s'ho creguem.

Haver tingut com a senyors de la vila i baronia als comtes de REVILLA-GIGEDO ens dona una categoria especial.

Per això, creguem que estem complint en el nostre deure donant a conèixer la nostra història, ressaltant, en este cas, el període de l'administració d'estes terres pels comtes de REVILLA-GIGEDO.

Els jaciments arqueològics i monuments existents en el nostre terme acrediten la història de Riba-roja del Túria. Una història que ens impulsa a divulgar la identitat que ens caracteritza. Una història que ens identifica.

Sentir l'orgull dels nostres orígens és estimar la vida dels nostres avantpassats, és estimar la vida del nostre poble, és estimar-nos. Som un gran poble i volem que tot el món s'assabente.

Iniciem, amb motiu de la inauguració del Castell restaurat, una sèrie divulgativa dels jaciments i edificis més representatius, així com aquells fets i celebracions que ens singularitzen.

Recordem que nostra identitat històrica es fonamenta en el nucli antic, amb el Castell, la Cisterna, el Molí, el Llavador, el Convent de les Monges, també en l'Església, l'Ajuntament,...; en el jaciment ibèric de la Fonteta Raquea; en les restes romanes: aqüeductes, el pou de la Sargueta,...; en els vestigis visigòtics: València la Vella, el Pla de Nadal,... I la nostra identitat actual se singularitza en el món de l'esport, amb la Mitja Marató; en la vida cultural, amb el Concurs Internacional de Dansa; en la defensa de la Natura i la potenciació del Turisme, amb 'L'Ofrena al riu Túria';...

Som importants i cada vegada s'ho creurem més.

Francisco Tarazona Zaragoza
Alcalde

Edició a cura de José Vte Calatayud.

Crèdits (per orde alfabètic, dels textos, extrets i/o resumits dels originals produïts pels seus autors):

José Vte Calatayud, Salvador Cerveró, Enrique Jarabú, Àngel Martínez i Vetges tu i Mediterrànea.

Traducció: Gemma Casabán Ramos.

SÈRIE RIBA-ROJA, MOLT PROP - 1 (FDIDI-nº5-Nova època)

Edició i maquetació: Servei de Publicacions Municipal. Ajuntament de Riba-roja del Túria.

Impressió: Punto Gráfico.

D.L.:

INTRODUCCIÓ HISTÒRICA

El terme de Riba-roja de Túria va estar en els temps de la “romanització” intensament ocupat per l’home junt amb el riu Túria i entre dos zones de gran importància demogràfica en eixos moments: la de la colònia romana de Valentia (València) i la d’Edeta (Llíria).

L’existència comprovada en el terme municipal de restes de “Viles” rústiques, i d’importants restes de tres aqüeductes que permetien regar hortes pròximes a la ciutat de València, reforça la hipòtesi que en esta zona no existien nuclis importants de població, sinó assentaments molt disseminats, dedicats al cultiu de la trilogia mediterrània (vi, oli i gra) que, en gran manera, era embarcada en el port de València amb destinació a la capital de l’Imperi.

De ser certa esta hipòtesi, l’assentament urbà de “Riparubea” (Ribera Roja) en un promontori junt el Túria i els barrancs dels Moros i de les Monges tindria un marcat caràcter militar, estratègic (recorde’s que dos dels tres aqüeductes atrapaven l’actual recinte urbà) i de control sobre un amplíssim territori cultivat. Seria este un assentament murallat mínim.

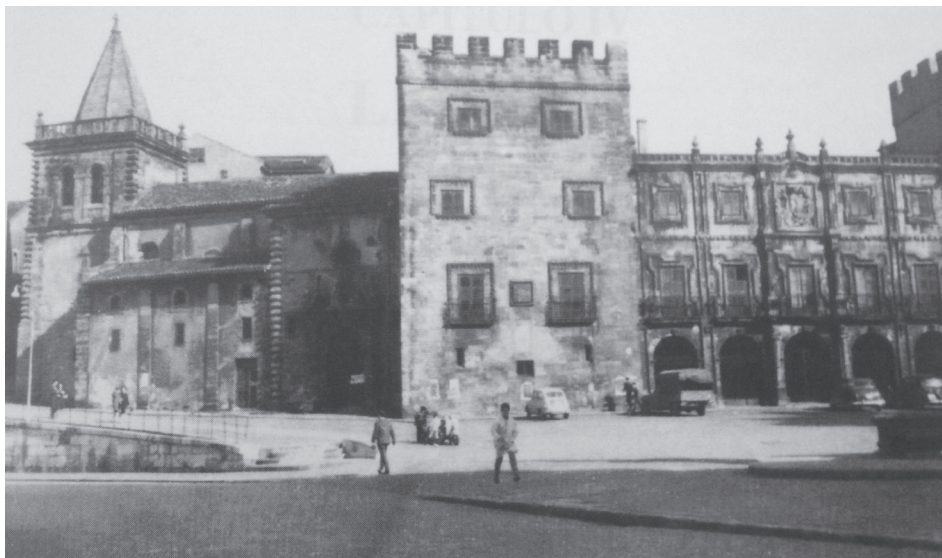
Durant el Baix Imperi i la transició bizantí-visigòtica, anterior a la islamització, perdura la mateixa ordenació del territori creada pels romans. Cap notícia ens ha arribat sobre allò que s’ha succeït durant este període en l’assentament urbà/militar de “Ripa-rubea” després del lògic abandó dels soldats romans, encara que la troballa en 1970 en el Pla de Nadal del que alguns autors consideren com “la peça arquitectònica més important de la Península Ibèrica en el trànsit del s. VII al VIII”, un edifici de considerables dimensions i d’una gran monumentalitat (possiblement les restes d’un gran palau o d’una basílica) podria indicar l’existència, en algun lloc del terme, d’un nucli important de població.

La presència musulmana en terres de Riba-roja, està datada des dels inicis d’esta període, com ho demostren les investigacions arqueològiques dutes a terme en el Pla de Nadal que asseguren l’abandó, incendi i destrucció del palau/basílica visigoda en data contemporània (h. 779) a la destrucció de la ciutat de València pels àrabs o les restes de la partida de la Cisterneta o en el camí de Benaguasil.

Al mateix temps l’antic assentament militar romà és transformat en un poblament rural. L’enorme inestabilitat política d’esta període faria necessari el manteniment de les seues defenses en perfectes condicions i per això es van reedificar i van ampliar les muralles i es va construir en un extrem del recinte, aprofitant per a això restes de basaments romans, el castell que seria d’ara en avant la residència

del representant de l'autoritat competent i qui s'encarregaria, entre altres coses, del cobrament dels impostos. Esta nova col·lectivitat rural, aljama exclusivament musulmana, que ocupava el seu temps en una economia de subsistència, va anar a poc a poc consolidant i establint l'assentament amb la construcció d'una xicoteta mesquita i d'un cementeri extramurs.

Així doncs podríem dir que, almenys al principi d'este període, l'assentament estaria constituït per un xicotet recinte murallat limitat pel barranc de Moros, el riu Túria i la plaça del Castell (hui de la Cisterna). La morfologia interior, adaptada a la topografia del lloc, respondria exclusivament al traçat d'un ampli carrer amb dos eixamplaments en els seus extrems on s'ubicaven els edificis singulars: la mesquita (situada en l'antiga plaça Major i junt a l'accés) i la residència principal o castell (situada en la plaça del mateix nom).

LA BARONIA DE RIBA-ROJA

A finals de 1238 Riba-roja es va rendir a Jaume I “sense efusió de sang”, el mateix que les viles de Pedralba i Vilamarxant, i va passar a formar part de la governació foral de València. El monarca aragonés la va donar al bisbe de Saragossa, encara que va acabar entregant-la en “senyoriu territorial” al seu fill Pedro Fernández d’Azagra que, de forma immediata, designaria els seus representants, agents militars i fiscals que a partir d’este moment estarien al capdavant de l’explotació de les seues terres, mantindrien l’orde i percebrien els impostos.

En 1348 els “unionistes valencians”, radicalitzats després del sotmetiment dels seus companys aragonesos, es van apoderar de la vila i en venjança de la resistència “brava” que els van oposar els seus pobladors (evidentment havien romàs fidels al bàndol reial) van matar al “batle” i als “jurats” (magistrats en els que residien tots els poders directius). Després d’estos successos que van posar en dubte la capacitat defensiva del recinte murallat és més que probable que es decidira la seua consolidació i ampliació. Este nou traçat invalidava el tancament que es recolzava en el “castell”, per la qual cosa este deixaria de ser un element vital en l’estructura defensiva de la vila.

Pareix cert que la comunitat veïnal de Riba roja (Rivaroga, Ribaroya, Ribaroja, Ribarrocha o Riba-roja) disfrutava, almenys, d’una certa tranquil·litat interior com a conseqüència de l’actitud tolerant dels “senyors” de la vila en temes directament relacionats amb la religió. Així doncs i durant els segles XIV i XV es comença a consolidar la nova trama urbana amb la construcció de vivendes, almenys en la zona situada als voltants de l’antic nucli, carrers de la Cisterna, Rellotge Vell i Forn Vell. La mesquita seguia en la seua primitiva ubicació i el mateix ocorria amb la residència senyorial, que ara bolcava la seua fatxada cap a la nova plaça aconseguida després de l’eliminació del llenç de muralla que tancava el recinte inicial.

Amb el pas del temps l’assentament fundacional, murallat i exclusivament musulmà, va anar ampliant-se a partir del s. XIV pel sector SO, després de l’arribada del “senyor de la vila” i dels escassos cristians. Este eixample, recolzat en l’estructura urbana preexistent, es va dirigir cap a les cotes més altes del promontori a l’estar la resta de sectors limitats pel traçat dels dos barrancs. En el seu interior, almenys durant el període que hem estudiat fins ara, l’entramat viari s’ajustava a un traçat absolutament irregular, com a conseqüència de la seua lògica i exclusiva adaptació a les cotes topogràfiques, desenrotllant-se entorn de la plaça principal o del mercat, l’actual de la Cisterna.

Els seus habitants continuaven sent fonamentalment musulmans (mudèjars) que convivien amb alguns "cristians vells". Tots ells estaven dedicats a treballs agrícoles en un paisatge dominat pels cereals d'hivern (blat, ordi, espelta) i primavera (panís, mill, dacsa), vinyes, oliveres, figueres, garroferes, ametlers, etc., i nous cultius com l'arròs. Esta harmoniosa convivència entre musulmans i cristians deixaria de ser-ho al començament del s. XVI i "la revolta agermanada" de 1519 marcaria definitivament la ruptura entre ambdós societats i el progressiu deteriorament de la situació dels antics mudèjars.

En el cas específic de Riba-roja els seus veïns mudèjars van continuar comptant amb la protecció total dels successius "senyors", les terres de la qual cultivaven pagant amb regularitat les rendes, fins que a finals de la primera mitat d'eixe segle la Inquisició obrira a Sancho Cardona Ruiz de Lihori, senyor de la vila i primer marquès de Guadalest, un procés per negar-se a la conversió dels seus súbdits, després del qual va ser forçat a "abjurar dels seus errors contra el dogma" i se'l va confinar en sengles monestirs de Conca i València. Com a conseqüència de tot açò i de l'interés personal del beat Juan de Ribera, arquebisbe de València, a aconseguir una verdadera conversió dels musulmans es van iniciar les campanyes evangelitzadores construint un temple cristià en el lloc que ocupava la mesquita primitiva, és a dir junt al riu en la zona més baixa del nucli urbà.

La situació a partir d'este moment es faria particularment tensa ja que segons una estadística del segon terç del s. XVI, Riba-roja estava integrada només per musulmans que habitaven en 210 cases, encara que un text d'una "visita pastoral" de 1556 reduïa el nombre de cases a 38, distribuïdes de la manera següent: "huit cases de cristians vells i trenta de moriscos"; i un altre text de 1563, extret d'un "inventari de les armes preses als vassalls i habitants conversos de la vila i baronia de Ribaraja", indicava l'existència de 81 cases de moriscos pel que Ribaraja era abans de 1609, data de la definitiva expulsió, una vila poblada quasi exclusivament per moriscos. Per això quan es van vore obligats a embarcar en el moll de València probablement cap al nord d'Àfrica ja que van ser els primers a eixir van deixar darrere de si un "recinte urbà pràcticament deshabitat".

Les restes conservades del recinte murallat, i els que existien fins fa poc de temps, permeten reconstruir, quasi fidelment, tres dels seus quatre costats. El perímetre restituït amb el suport d'estes restes i de les descripcions realitzades per cronistes i estudiosos de la vila durant la primera mitat del s. XX engloba una superfície que supera els 53.000 m². Esta superfície contrasta espectacularment amb les dades de població abans ressenyats, ja que en les valoracions més optimistes Riba-roja tindria a finals del s. XVI un màxim de 900 habitants, és a dir que la densitat seria de 59 m²/hab., la qual cosa és sense cap dubte

desproporcionat. Tot això ens induïx a pensar en l'existència, de ser certa la hipòtesi manejada de l'extensió de les muralles durant este període, de grans buits en el seu interior. La possible presència d'estos buits en la zona SO, la més allunyada de l'accés principal, de la mesquita/església, del castell i de la plaça del mercat, avalaria la tesi de l'inicial creixement ajustat a les cotes del terreny en una sèrie de carrers situats entorn de l'actual plaça de la Cisterna (Carnisseria, Eliana, Rellotge Vell, Forn Vell, Eusebio Benedito o del Barranc i Cisterna), i permetria a finals del s. XVIII traçar ja "a cordell" la zona on hauria d'alçar-se l'església parroquial.

ELS COMTES DE REVILLAGIGEDO

Comte de Revilla Gigedo o Revillagigedo va ser el títol concedit per Ferran VI l'11 de setembre de 1749 al virrei de Nova Espanya, D. Juan Francisco de Güemes i Horcasitas, *Adelantado Mayor* de La Florida. Els comtes de Revillagigedo són presidents honoraris del Reial Club Sporting de Gijón.

I COMTE DE REVILLAGIGEDO

(Baró de Benilloba i Riba-roja: 1759 – 1766)

Juan Francisco de Güemes y Horcasitas, Gordón y Saenz de Villamolinedo (Reinosa (Cantàbria), 17.05.1680 – † 27.11.1766)

Va casar amb María Antonia Zeferina Pacheco de Padilla.

Governador i capità general de l'illa de Cuba, virrei de Nova Espanya, capità general dels reials exèrcits, virrei electe de Navarra i de Nova Granada, degà del Suprem Consell de la Guerra i gentilhome de cambra del rei Ferran VI.

Encara que va tindre poc de temps per a ocupar-se de la baronia, atés que la va incorporar al patrimoni familiar per compra al final dels anys cinquanta del segle XVIII, eixe fet va fer que posara especial interés a rehabilitar tots els establiments locals per a recuperar les rendes que pogueren produir, per la qual cosa va propiciar intervencions en tots ells, començant, lògicament, pels més necessaris ocupant-se del pont sobre el riu Túria que permetia comunicar als pobletans amb les hortes regades per la séquia "de l'Horta" (coneguda hui per deformació com "de Lorca") així com facilitar el flux de mercaderies i, especialment, bestiar transhumants que utilitzaven els cordells d'Aragó, Andalusia i Castella.

Respecte a la població la va dotar d'una cisterna amb gran capacitat, seguint les línies que s'imposaven en l'època en vistes a la salubritat pública.

II COMTE DE REVILLAGIGEDO

(Baró de Benilloba i Riba-roja: 1766– 1799)

Juan Vicente de Güemes y Pacheco de Padilla, Horcasitas y Aguayo (L'Havana, 05.04.1738 – † Madrid, 02.05.1799)

Cavaller de l'Orde Militar de Carles III, un dels més grans i eficaços virreis de Nova Espanya, segons la història, i encara hui volgut i recordat per realitzar tot tipus de millores en el territori de Mèxic; poca gent sap que el "disc solar asteca" (una peça de considerable grandària trobada el 17 de desembre de 1790) la còpia del qual reduïda constituïx un souvenir típic d'un viatge a Mèxic va aparèixer a causa de les obres de sanejament ordenades per este comte en el temps del seu virregnat, així com que va ser el responsable de la cèlebre expedició científica marítima d'Alejandro Malespina.

El virregnat se li va encomanar després d'haver estat al capdavant del govern de Cuba. Nomenat, a la seua tornada a Espanya, tinent general dels reials exèrcits va ser director general del Reial cos d'Artilleria, cavaller profés de l'hàbit de Calatrava i gentilhome de cambra de sa majestat; es va posar el seu cognom a un xicotet arxipèleg al sud de Califòrnia i que encara pertany a Mèxic.

Tenim notícies d'haver visitat Riba-roja personalment, durant l'època del senyoriu, en el cas de Juan Vicente de Güemes, que va fer construir el molí modern i va propiciar l'obra de la nova fàbrica de l'església parroquial.

III COMTE DE REVILLAGIGEDO

(Baró de Benilloba i Riba-roja: 1799 – 1804)

Antonio María de Güemes y Pacheco de Padilla, Horcasitas y Aguayo

(L'Havana, 03.07.1742 – † Madrid, 02.04.1804)

Va casar amb Juana María Muñoz Jofré de Loaysa y Salcedo, Guzmán Bermúdez de Castro, dama d'honor de la banda de María Luisa i de la *Orden de la Cruz estrellada* de l'emperadriu d'Alemanya.

Comte de Güemes, *caballero de Santiago*. Va succeir al seu germà, sense descendència, com a comte de Revillagigedo i baró de Beniloba i Riba-roja. Gran creu de Carles III. Gran d'Espanya, grandesa concedida pel rei Carles IV el 5 de desembre de 1803.

IV COMTESSA DE REVILLAGIGEDO

(Baronessa de Beniloba i Riba-roja: 1804 – 1834)

Carlota Luisa de Güemes y Muñoz Jofré de Loaysa

(Madrid, 22.01.1792 – † Madrid, 03.03.1834)

II comtessa de Güemes, fillola dels reis, casada amb José María del Carmen Fernández de Córdoba y Cascajares, IV marquès de Canillejas, la baronessa, la seua dona, va intervindre en 1815 en un pleit per obres en l'església de Riba-roja. Va ser dama de la Reial Orde de la Reina Maria Lluïsa, com sa mare, banda de santa Isabel de Portugal.

V COMTESSA DE REVILLAGIGEDO

(Baronessa de Beniloba i Riba-roja: 1834 – 1871)

Manuela de la Paciencia Fernández de Córdoba y Güemes

(Madrid, 09.03.1822 – † Oviedo, 18.4.1871)

V marquesa de Canillejas, III comtessa de Güemes i dama de la Reial Orde de la Reina Maria Lluïsa, va casar amb Álvaro Armada Valdés Ibáñez de Mondragón y Ramírez de Jove, VII marquès de *Santa Cruz de Rivadulla* i V de *San Esteban del Mar* de Natahoyo.

VI COMTE DE REVILLAGIGEDO

(baró de Beniloba

i Riba-roja: 1871 – 1897)

Álvaro Gonzalo Juan de Armada y Fernández de Córdoba, Valdés y Güemes.

(Gijón, 08.02.1843 –

† 23.09.1907)

Gran d'Espanya, gentilhome de cambra del rei, VI marquès de *San Esteban*, IV comte de

Güemes, cavaller de Montesa, coronel honorari d'artilleria, XVII *Adelantado Mayor* de La Florida, marqués de Canillejas, cavaller de la reial maestrança de València, senador i diputat. Va casar amb María del Carmen Rafaela de los Ríos-Enríquez y Miranda de Grado, Valdés y Valdés, amb qui va crear la Fundació Revillagigedo, vinculada a la Companyia de Jesús i reputada com el primer centre de Formació Professional creat a Espanya. Va ser nomenat clavari major per a les festes del centenari de l'església i la inauguració del segon campanar, per al que va oferir tres mil quinzets en total, encara que va morir al setembre d'eixe any.

Les Corts de Cadis de 1812 van abolir els senyorius a Espanya sent baronessa de Benilloba i Riba-roja la seua iaia, però va ser ell qui finalment, el 13 d'abril de 1897, va firmar el conegut com "Compromís de Cessió". En eixe any es va llavorar el seu escut per a l'altar major, però es desconeix el destí final ja que no es troba en l'església parroquial, en els actes del centenari dels quals va tindre intervenció.

VII COMTE DE REVILLAGIGEDO

(Fill de l'últim baró de Benilloba i Riba-roja)

Álvaro José Benito de Armada y de los Ríos-Enríquez

(Madrid, 1886 - † 25.11.1923)

VII marqués de *San Esteban del Mar* de Natahoyo, coronel honorari del Reial cos d'Artilleria, diputat i senador. Va casar amb María de la Concepción de Ulloa y Fernández Durán.

VIII COMTE DE REVILLAGIGEDO

(Nét de l'últim baró de Benilloba i Riba-roja)

Álvaro María del Milagro Armada y Ulloa

(Madrid, 1923 -)

Gran d'Espanya, VIII marqués de *San Esteban del Mar* de Natahoyo, coronel honorari d'Artilleria, *Adelantado Mayor* de La Florida, l'actual comte de Revillagigedo, casat amb Carmen Barcáiztegui Uhagón, va visitar fugaçment el nostre poble en els anys huitanta, en ocasió d'un viatge que va realitzar a València, recorrent el nucli antic del que va ser el centre del senyoriu que va cedir el seu iaio.

COMTE DE GÜEMES i futur IX comte de Revillagigedo.

(Besnét de l'últim baró de Benilloba i Riba-roja)

Álvaro Armada y Barcáiztegui.

(Madrid, 31.10.1953 -)

El futur comte de Revillagigedo va casar amb Hilda Pía Falcó y Medina i ha representat, l'any 2013, als que van ser senyors de la baronia, els seus avantpassats, en ocasió de la rehabilitació integral del nucli antic de Riba-roja i els seus establiments més representatius com el pont vell, la cisterna, el molí, el castell-palau o casa de la baronia amb algunes restes del recinte emmurallat, així com, també per a l'ocasió, altres establiments posteriors, encara que ja amb una certa història, com el col·legi, pati i capella de les monges o l'escorxador.

ELS ESTABLIMENTS DEL SENYORIU

La baronia de Riba-roja, com altres territoris semblants basava la seua riquesa en les rendes que poguera produir, per a la qual cosa els distints senyors la dotaven d'establiments privatius i exclusius que els procuraren les dites rendes, a més de l'arrendament de les terres.

Després de l'expulsió dels moriscos, la baronia va quedar pràcticament despoblada durant anys; quan el primer comte de Revillagigedo va comprar el lloc, la població es va aglutinar al voltant de l'espai de la cisterna que aquell va construir: la carnisseria, el forn, la ferreria, la torre del rellotge... però els elements més importants en els que es va intervindre van ser les obres de major envergadura com el pont, assuts i séquies, els molins o la nova església, a més de la nova cisterna mencionada.

El VI comte de Revilla-Gigedo atorgava finalment, el 13 d'abril de 1897, escriptura de venda de l'assut i séquies de "Lorca" i "Quint", pont sobre el riu Túria i les terres incultes "muntanyes blanques" existents, pel preu de 7.500 pessetes que haurien de ser pagades en 6 terminis iguals de 1.250 pessetes cada u, començant la primera paga en el Nadal d'eixe mateix any i successivament fins a completar el total del que pacta. Per a tot això s'havia de constituir la Comunitat de propietaris regants de terra horta de Riba-roja, amb l'obligació d'atendre a la conservació i reparació de les séquies i assut i al pagament a Vilamarxant del cànon que s'abona, per la dotació de les aigües que d'allí procedixen.

EL PONT, L'ASSUT, LES SÉQUIES

És molt possible que el pont de Riba-roja siga la infraestructura que donara lloc al seu naixement; de fet és l'únic punt pel qual podia encreuar-se el riu entre València i Terol amb regularitat, estant documentada la seua existència com a tal, almenys, des de 1381. Una de les primeres obres a què va atendre el primer comte de Revillagigedo al prendre possessió de la baronia va ser la rehabilitació de l'assut, les séquies i el pont; durant anys i fins als nostres dies va ser motiu de conflicte entre els fusters, l'ajuntament i el senyor territorial, a propòsit del cost de les reparacions necessàries de les destrosses produïdes per les repetides riuades del Túria.

LA CISTERNA

[8(?)] febrer 176[6(?)] Es va omplir (e)(a) 4 any

De la seua fàbrica sent [procurador general el senyor] Fco Alcedo

Es tracta d'un curiós testimoni que complementaria la làpida que coronava la cisterna i que encara pot contemplar-se en la paret del fons de l'actual oficina de turisme; la làpida, per la seua banda, indicava la data de construcció i els que van intervenir per a fer-la possible:

AÑO DE 1762 / POR EXPENZAS DEL EXMO SR CONDE DE REBILLAGIGEDO Y ORCAZITAS SIENDO PROCURADOR MIIGEL BALLESTER SE HISO ESTA CISTERNA MRO Y DIRECTOR JOSEPH HERRERO Y PROCR GENERAL DON FRANCº ALCEDO.

La cisterna té uns 25 metres de longitud, 4 d'ample i 4 d'alt, cubicant per tant uns 400.000 metres. En el sostre hi ha un graffiti d'un aguiló subjectant entre les seues urpes uns ossos ("canelles" el que suggerix una referència al cognom "Canillejas") i dos inscripcions amb la data del lluït del sostre.

MOLINS

Una de les primeres referències al molí a Riba-roja es troba en la Carta de Poblament de 1611, quan es diu que els vassalls del marquès de Guadalest, aleshores senyor de la població "...estan obligats a anar a moldre al molí i molins fariners del senyor i fer l'arròs en el molí arrosser de la vila i baronia...", però ja en 1472 el senyor Juan de Gallano va rebre de son pare, Sancho Ruiz de Lihori, vescomte de Gallano, la baronia, inclosos els molins i la séquia.

Quatre molins fariners i un arrosser ha tingut Riba-roja en el seu terme, els dos més antics (un fariner i un altre arrosser) es van ubicar en el mateix lloc enfront del Castell, en el carrer de la Cisterna. Este edifici va ser objecte d'algunes reformes al llarg de la seua història, encara hui es pot llegir en la fatxada principal, a l'esquerra, dins d'un cercle, "any 1773", data de la reforma que va haver de fer el II comte de Revillagigedo. Una altra inscripció ceràmica (esta més recent) situada més amunt de l'anterior i centrada ens recorda "Fàbrica de farines sistema Buhler de Ramón Martí". Una més, en roig, sobre la porta resa "José Casado", sent ambdós dos dels molts amos del molí.

El molí funcionava amb la força que proporcionava la séquia del molí o d'El Quint, obra, originàriament, exclusiva de la dita indústria segons conveni pactat amb el senyor de Vilamarxant, terme de què partixen les aigües. El molí arrosser deixaria probablement de funcionar en 1765, quan es va suprimir per Reial Decret el cultiu en la zona a causa dels perjudis sanitaris evidenciats pel capellà

el senyor Julián Tressi. El molí fariner, que es va conservar, el gestionava en 1896, Juan Bautista Martí Broseta, ja en els temps dels comtes de Revillagigedo, els que van acabar venent-li'l, passant després al seu fill Ramón Martí Paredes.

Va passar en 1944 a les mans de Manuel Alamar Mocholi, que va ser qui va convertir l'era situada a la dreta del molí en la vivenda del moliner, en 1948, sent els Alamar els últims propietaris fins a la compra dels edificis del molí i vivenda del moliner per l'Ajuntament de Riba-roja.

TEMPLE PARROQUIAL

L'any 1778 i en ocasió de trobar-se en esta vila el seu amo territorial Excm Sr. el senyor Juan Vicente de Güemes, II comte de Revillagigedo, els parroquians li van fer present la necessitat edificar un nou temple. Els veïns van oferir la preparació i conducció de tots els materials al peu de l'obra i els expressats amo territorial i Sr. Capellà van oferir igualment que durant ella satisfaria cada un el jornal diari d'un obrer. Açò va succeir el dia 30 de desembre de 1778 .

L'endemà 31 del dit mes i any, es van constituir en el lloc on devia alçar-se la nova Església l'Excm Sr. comte de Revillagigedo, el doctor Julián Tressi, capellà d'esta parròquia, Mossen Francisco Franc vicari de la mateixa, els Srs D. Juan de Bonegarde, alcalde major, José Gavarda, alcalde ordinari i la resta de capitulants amb la major part del veïnat es va començar a les tres de la vesprada l'excavació dels fonaments de la nova Església sent el primer a començar esta funció l'Excm. Sr. comte continuant el Sr. capellà i vicari i tots en el lloc on hi havia de planificar-se la porta principal de l'Església.

“La fàbrica ha continuat fins a omplir els fonaments i alçat com uns 40 pams les parets del creuer i sagrari, estimant el valor de què hi ha més allò que s'ha treballat en 3.000 L., que s'han suplit d'esta manera: 142 L. 10 S. que han contribuït el Capellà, 142 L. 10 S. que ha pagat l'Amo Territorial, 50 L. que ha donat el capitulant Eclesiàstic i com són de restant 2.665 L. quasi tot del treball dels veïns”, escrivia el cronista de l'època.

D. Manuel Catalá apoderat general de l'Excm Sr. comte de Revillagigedo i autoritzat per ell, va col·locar la primera pedra el 24 de juny de 1781. El trasllat del Senyor de l'antiga Església a la nova es va celebrar el dia 15 d'octubre de l'any 1797.

Des de l'any 1810 fins al 1825 sent capellà d'esta parròquia el doctor D. Francisco Micó, va quedar conclòs el creuer, mitja taronja, altar major, presbiteri i sagristia,

posant per titular de l'Església a la *Gloriosa Asunción de Ntra. Sra.* als cels. Del 1830 fins al 1834, sent capellà el doctor D. Valero Martínez es va concloure la capella de la comunió.

El dia 13 de gener de 1897 es van reunir en junta general sota la presidència del Sr. capellà ecònom, els senyors de l'Ajuntament, Junta de Fàbrica i principals contribuents, manifestant a tots el Sr. capellà que acostant-se la data del Centenari, 10 d'octubre del mateix, era necessari que quan abans es procedira a l'organització de festejos i mitjans d'arreglar recursos per als mateixos, exposant-los el pensament que per a això tenia concebut i que era el següent: Nomenar clavari major a l'Excm Sr. el senyor Álvaro Armada i Fernández de Córdoba, VI Comte de Revillagigedo, per com anava d'enllaçat el seu nom amb la història de la vila. El Sr. comte de Revillagigedo va contestar agraint la invitació i oferint per als festejos 1000 rls i 2000 rls per a la terminació de l'obra que s'estava fent en l'església.

L'arxiu familiar privat dels comtes de Revillagigedo, microfilmats en 645 rotllos de 35 mil·límetres, es compon de quasi un milió de pàgines sobre la història d'Espanya i Amèrica en relació amb la família, entre els segles dotze i el vint. Conté tot tipus de papers i manuscrits, així com gràfics, mapes i pergamins històrics originals.

Els quatre fons de l'arxiu familiar van ser microfilmats per la Universitat de Flager en Sant Agustí de la Florida, lloc de la més antiga fundació, encara existent, als Estats Units i que es va originar en el virregnat de Nova Espanya en el segle XVI i el primer governador del qual va ser Pedro Menéndez d'Avilés, 'Adelantado Mayor' de La Florida, títol que ostenten els comtes de Revillagigedo actualment, entre altres.

L'interés per a Riba-roja és que conté tota la documentació sobre la propietat, transmesa des de l'època de Jaume I, a mitat del segle tretze, fins a la cessió definitiva del senyoriu al final del segle dènou, amb els pergamins originals així com tot tipus de censos, padrons i altres.

Fotografies (imatges cedides i/o realitzades per don Álvaro Armada Barcáiztegui):

Portada: Escut dels Revillagigedo en pedra.

Pàgina 4: Imatge retrospectiva de la Casa-Palau dels Ramírez de Jove.

Pàgina 8: Dalt: esquerra (bust) II comte de Revillagigedo; dreta (retrat) III comte de Revillagigedo.

Baix: III comte de Revillagigedo i esposa.

Pàgina 9: VI comte de Revillagigedo i esposa.

Pàgina 11: comte de Güemes (futur IX comte de Revillagigedo i José Vicente Calatayud, cronista de Riba-roja del Túria, consultant documentació de l'arxiu familiar. (Foto: E. Jarabú).

Pàgina 16: fotografies realitzades pel Servei de Publicacions Municipal, excepte "Cisterna", realitzada per Vicente Forés.

ELS ESTABLIMENTS DEL SENYORIU

L'ASSUT
DEL RIU TÚRIA

TEMPLE
PARROQUIAL

IMATGE DE RIBA-ROJA DEL TÚRIA
DES DEL PONT VELL

LA CISTERNA

EL MOLÍ